

Vzor zavedne slovenske družine

Deset sinov velikogabrskega župana Zajca, vsi razen najmlajšega pri slovenskih domobrancih.

Ko se je bilo že precej zmrznilo, sem vprašal svojega edinega še živečega prijatelja, ali se je odločil, da bi šel iz jame, pa je odgovoril: "Vedno sem mislil na to, do zadnjega, dokler ni bil še pri moči, sedaj so mi pa odgovedale že vse moči in slabo prihaja. Čutim, da bom skoro umrl tukaj poleg svojih prijateljev in mučencev. Če si ti še pri moči, poskusi se rešiti, saj ti Bog pomaga, da boš lahko povedal, kje počivamo." Iludno je bilo ob tem njegovem odgovoru, saj je bil on zadnji med moimi prijatelji v jami. Kar naenkrat bom ostal sam živ med mrtvimi. Sedaj ne bom imel nikogar več, ki bi mi pomagal, ridem iz groba. Poslovil sem se od njega, ki je sedel s sklenjenimi rokami na skali, in mu rekel, da bom skušal priti iz jame. In sem še enkrat obdihnil kesanje, se priporočil božjemu varstvu, rosil božje pomoči za srečno rešitev. Najprej sem sedaj poizkusil, če bi bilo mogoče plezati po skalah, toda bilo je vse zaman. Zvil sem komaj par metrov, pa sem se moral vrniti v jamo. Al sem okrog sebe, ali se ne bi dalo kje drugje priti ven. Sem opazil, da je padlo komunistom v jamo neko bukvinovo dolgo okrog pet do šest metrov, nisem pa upal plezati po njej, ker sem mislil, da je bila to nalašče od komunistov nastavljena ka za take nesrečne naranjene žrtve, kot sem bil jaz. Ko sem se odločil, da je pač to edina rešilna bilka za izhod, sem poskušal še enkrat se zgoditi, kar hoče. Če me na deblo ubijejo, bom vsa trpljenja, tako sem mislil, če se pa rešim, bom pa izpolnil svojo dolžnost. Ko sem začel plezati, sem se tako tresel, da bi me padel z debela. Vse zadnje moči sem porabil, da sem se lekel na površje. Šele na vrhu sem opazil, da je bukveva debela samo kaka dva prsta na skali, če bi se med plezanjem maknila, bi spet zgrmel nazaj v jamo.

Sreče mi je močno bilo. Mislim, da mi bo počilo od napora, ki ga je povzročilo plezanje. Še bolj pa sta vplivala na sree in skrb, kaj če padem zopet v roke partizanom. Začeli me bodo mučiti in me bodo vrgli živega nazaj v prepad. Sedim trenutek na robu jame in napijem oči v somrak, da bi opazil pred seboj kako živo postavo, ki bi se premikala, ali pa če kje kdo stoji ali čepi in čaka, če bi slučajno kdo prišel iz jame. Velike muhe — pri nas smo jim rekli mesarske muhe — so se mi zaletavale v obraz in zdelo se mi je, kot da me hočejo spraviti nazaj v jamo in me ne puste, da bi se rešil. Ko sem se prepričal, da ni nikogar v bližini brezalna, sem opazil nad seboj zvezde, poslejane na vedrem nebu in ozek srp lune — bil je prvi krajec —. Zdelo se mi je, da me je nebo napolnilo z novim upanjem življenja.

Odrešitev Milana Zajca

■ Miran Černec | Pogled nazaj od 2. 6. do 8. 6.

6. 6. 1945, v času množičnih titoističnih pomorov v Sloveniji po koncu 2. svetovne vojne, se je iz brezna Kočevskega roga rešil takrat 19-letni domobranec Milan Zajec. Najstnik, ki mu je komunistična oblast — tako kot ogromni večini njegovih tovarišev — brez vsakega sodnega procesa namenila strašno smrt in večno pozabo, je imel ob padcu v kočevsko brezno praktično nične možnosti preživetja; toda Zajec je po 110 urah, ko je bil že na robu moči, čudežno ušel smrti, mimo partizanskih straž našel pot na varno, po mesecih skrivanja prebegnil na Zahod in svetu predstavil resnico o Kočevskem rogu — s tem pa je postal prvi znani pričevalec zločina stoletja in Slovencem zapustil zgodbo o moči volje po življenju, ki ji je v zgodovini malo enakih. Milan Zajec, rojen 8. 10. 1925, je sicer otroštvo preživel v miru predvojne Dolenjske kot eden od 11 otrok župana Velikega Gabra. Ob italijanski okupaciji je bil star 15 let in vojne grozote se ga vsaj sprva

niso dotaknile; to pa se je spremenilo po aprilu 1942, ko so začeli komunisti pod krinko OF na Dolenjskem terorizirati civilno prebivalstvo in so se kot odgovor jeseni 1942 v pokrajini začele ustanovljati vaške straže. Starejši Zajčevi bratje — Janez, Jože, Tone, Ignac in Stanislav — so v njih verjetno že sodelovali; gotovo pa so bili pripadniki Slovenskega domobranstva, ki je nastalo jeseni 1943. Milan se jim je tam pridružil, ko je dopolnil 18 let, in nato z njimi služil dobro leto dni, vse do umika na Koroško maja 1945. Ko so bili domobranci po angleški prevari vrnjeni iz Vetrinja v Jugoslavijo, se je za tisoče njih — tudi za štiri Zajčeve brate, ki so bili nato pobiti v Rogu — začela kalvarija, o kateri naj po načrtih partije ne bi ostala živa niti ena priča; toda poskus, da bi Slovencem za vedno prikriji resnico, se komunistom le ni izšel — tudi po zaslugi 19-letnega fanta iz Velikega Gabra. Milan Zajec je v svojem kasnejšem, leta 1949 v Argentini izdanem

pričevanju z naslovom »Ušel sem smrti«, opisal mučenje, ki so mu bili izpostavljeni domobranci na poti do Roga; kako so jim odrekli vodo in hrano; prevoz na morišče, z rokami, zvezanimi z žico; kako so jim pobrali dokumente in obleko, da ne bi bilo mogoče identificirati njihovih posmrtnih ostankov; špalir udarcev, skozi katerega so pretekli zadnjih nekaj metrov v svojem življenju; in končno strel v tilnik ter padec v brezno, polno trupel. Zajec je na lastni koži izkusil vse to, kar so junija 1945 izkusili tisoči drugih Slovencev — toda v nasprotju z večino njih je zadnji strel preživel; ob njem je namreč pravčasno odskočil in 2. 6. 1945 padel v brezno le laže ranjen. S tem pa se je resnična agonija zanj šele začela ... Brez pravih možnosti, da spleza iz globokega, skrbno zastraženega brezna, je Zajec sprva že izgubil vsako upanje; obdan z mrliči in s težko ranjenimi tovariši, ki so v zatohli in vroči jami, obliti s potoki krvi, bodisi tulili od bolečin, bodisi

glasno molili zase in za svoje krvnike, se je vdal v usodo in si skušal z drugimi še živimi sotrpini predvsem olajšati strašno žejo ter se obvarovati pred zadušitvijo pod goro trupel. Prve tri dni, ki jih je preživel v jami, so pobiti domobranci vanjo padali brez prestanka; toda zjutraj četrtega dne je zavladala nenavadna tišina – bilo je dovolj, da so redki preživeli v breznu zaslutili okno priložnosti za pobeg. Zajec je opisal, kako je prav tak neuspešen poskus njegovega sotrpina posredno pripomogel k njegovi odrešitvi; enemu od domobrancev, ki je bil še pri močeh, je namreč 5. 6. 1945 uspelo splezati po steni brezna vse do vrha, vendar so ga tam takoj zgrabili partizani, ga zaklali in vrgli nazaj v jamo. Da bi preprečili podobne pobege, so nato komunisti minirali okolico brezna in ga skušali zasuti z eksplozijami; ob tem pa očitno niso opazili, da je v jamo med detonacijami padla bližnja bukev – kot bi usoda izmučenemu 19-letniku poklonila priložnost, da se reši. S tem je prišel za Zajca trenutek odločitve; čeprav je sumil, da bi lahko šlo pri prevrnjenem deblu za partizansko past, je končno spoznal, da ne more ničesar izgubiti – v breznu bi umrl v vsakem primeru, če pa bi se po čudežu le rešil, bi lahko svetu vsaj povedal resnico o usodi svojih tovarišev. Prav ta želja in misel na njegove brate sta ga vodili, da se je v noči na 7. 6. 1945, že na robu smrti, z zadnjimi močmi po bukvi povzpел do roba brezna in od tam pod jasno nočno nebo. Ta trenutek je v svojem pričevanju opisal takole: »Ko sem se prepričal, da ni nikogar v bližini brezna, sem opazil nad seboj zvezde, posejane na vedrem nebu, in ozek srp lune – bil je prvi krajec. Zdelo se mi je, da me je nebo napolnilo z novim upanjem življenja.« Skozi gozdove Roga je nato našel pot do prvih vasi, kjer so ga sprejeli in mu pomagali dobri ljudje, kasneje pa se je pred komunisti več mesecev skrival na kmetiji svoje tete v Stehanji vasi. Tam ga je v največji tajnosti jeseni 1945 obiskal takratni tajnik ljubljanske škofije Stanislav Lenič in poskrbel, da je njegovo pričevanje našlo pot na Zahod; že oktobra 1945 so bili v izseljenem časniku Ameriška domovina objavljeni prvi zapisi o skrivnostnem mladeniču, ki je preživel pokol v Rogu in svetu razkril resnico o tamkajšnjih dogodkih. Sam Zajec je aprila 1946 s pomočjo Leniča in dveh mož iz Šentjošta nad Horjulom prebegnil čez mejo v Gorico ter se od tam izselil v ZDA, kjer je umrl 20. 12. 2013. Vse do smrti je vztrajal, da se ne bo vrnil v Slovenijo, dokler ji vladajo komunisti – in vrnil se ni nikoli. **D**

Ivo Bric

2. 6. 1943 sta 2 mladoletna partizana sredi dela na polju umorila Iva Brica, primorskega rodoljuba iz Dornberka in očeta 7 otrok. Bric je bil rojen leta 1896 in kot avstro-ogrski vojak 4 leta preživel na bojiščih 1. svetovne vojne. Življenje ga je izklesalo v zavednega primorskega Slovenca, ki je z delom v prosvetnih društvih in združništvu veliko pripomogel k ohranjanju narodne zavesti v domačem kraju tudi potem, ko je Primorska pripadla Italiji. Redno je prihajal navzkriž s fašistično oblastjo, bil večkrat zaprt, 2 leti in pol celo konfiniran v notranjosti Italije. Kot vplivnega predstavnika slovenskih predvojnih katoliških društev ga je lokalna OF »obsodila« na smrt že septembra 1942, umor pa so izvršili 2. 6. 1943. Bric je tega dne s sinovoma kosil na domačem travniku, ko sta se izza grmovja pojavila 2 partizana, stara 17 in 19 let, ga ustrelila in pobegnila nazaj v gozd. Čez dobre 3 mesece so partizani umorili še obe Bričevi sestri, svaka in 2 nečakinji.

Marjetka Mohorič

2. 6. 1944 so partizani po poročanju medvojnih časnikov med delom na polju napadli kmečko družino Mohorič, p. d. Velikajnetove, iz okolice Spodnje Idrije in umorili 20-letno Marjetko Mohorič. Družina je bila protikomunistično usmerjena in mogoče je, da so nameravali partizani pomoriti vse, a se je večini članov ob napadu še uspelo razbežati. 20-letni Marjetki, ki je nič hudega sluteč grabila deteljo, se je eden od partizanov neslišno priplazil izza hrbta in jo iz neposredne bližine ustrelil v tilnik – bila je na kraju mrtva.

Dne 2. junija je bila po nedolžnem umorjena pri delu na polju (ne daleč od Sp. Idrije) dvajsetletna Marjetka (Manca) Mohorič, po domače Velikajnetova. Oče je z otroki spravljati deteljo a njive domov. Mati, ki je opazila, da prihajajo komunisti, je izpred hiše zavpila možu in otrokom v varilo. V delo zaverovani je niso slišali, zlasti Manca ne, ki je mirno naprej grabila. Komunisti so hoteli najbrž obkoliti vso družino in jo odpeljati, kar se jim pa ni posrežilo. Brezsrčni divjak se je približal skozi žito dekletu za hrbet in jo iz razdalje desetih metrov ustrelil v tilnik, da je krogla izstopila visoko na čelu in se je dekle takoj mrtvo zgrudilo.

»Dolžnost svoj jezik spoštovati«

4. 6. 1838, na binkoštni ponedeljek, je imel škof Anton Martin Slomšek v Možberku na Koroškem znamenito pridigo z naslovom »Dolžnost svoj jezik spoštovati«. V kraju 5 kilometrov severno od Vrbskega jezera, katerega prebivalstvo je bilo takrat še večinoma slovensko govoreče, a že podvrženo germanizaciji, je Slomšek pridigal na povabilo tamkajšnjega župnika in narodnega buditelja Urbana Jarnika. V goreči pridigi, s katero je želel Korošce na jezikovni meji navdihniti, naj ne opuščajo materinščine, je Slomšek zvestobo in spoštovanje do lastnih korenin opredelil ne le kot izbiro, temveč kot dolžnost do Boga, prednikov in soljudi. Slovenščino je predstavil kot enega najstarejših jezikov v evropski družini, jo postavil ob bok latinščini in grščini ter ostro grajal tiste, ki so jo dajali vneimar: »Kdor se tedaj tak stariga imenitnega jezika sramuje,« je pridigal, »je podoben trepu, ki lepo pošteno oblačilo iz sebe izterga, ki mu ga je dober oče dal, se po tuje obleče, in misli, da bo lepši.« Hkrati je pozval k spoštovanju drugih jezikov in nakazal na s tem povezane prednosti: »Ne zaničujte tujih jezikov ino se nemškiga le skerbno učite; lepši bo vam, ki znate jezika dva, kakor Nemcam, ki znajo le samo eniga ... Pred Bogom ni razlike med Nemcam in Slovencam.« Slomškova pridiga v Možberku je imela določen učinek; tudi v krajih severno od Vrbskega jezera, ki so bili najbolj izpostavljeni ponemčevanju, se je slovenščina ohranila vsaj do konca 1. svetovne vojne in »koroškega plebiscita« – v nekaterih od njih pa je živa še danes.

Dolžnost svoj jezik spoštovati.

(Pridiga v Možberku na Koroškem binkoštni ponedeljek 1838 od sedanjega mil. kneza in škofa Lavantinskega g. g. Slomškega.)

(Dalje.)

1. Naš slovenji jezik je brat tistiga gorškega jezika, v katerem so apostoli ino evangelisti sveto pismo pisali; že več tisoč let pošteni ljudje slovenje marivajo (govorijo). Slovenski jezik je brat latinskega jezika, v katerem se še spol sveta masa služi; ino že pred tisoč leti so naši stari Očetje sveto pismo v slovenskim jeziku brali, so po slovensko v hiši božji Boga hvalo prepevali. — Za to se še zdaj per vas sv. evangelj v treh jezikih v cerkvi bere po latinsko, nemško ino slovenje. Kdor se tedaj tak stariga imenitnega jezika sramuje, je podoben trepu, ki lepo pošteno oblačilo iz sebe izterga, ki mu ga je dober oče dal, se po tuje obleče, in misli, da bo lepši.